

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

GUTIY XALQLARI

JDPU Tarix fakultetining 1-bosqich talabasi

G'iyosov Samandar

Ilmiy rahbar: t.f.n., dots-F.Aqchayev

Annosatsiya: Qadimgi Gutiy xalqlari joylashuvi , ularning hukmronlik sulolasi va ularning iqtisodiy va ijtimoiy hayoti

Kalit soʻzlar: semit xalqlari, gutey, gutiy, gutu-um , Avan sulolasi, manaiylar, samariyaliklar, Jyul Oppert

Qadimda koʻplab xalqlar va juda koʻplab elatlar yashab oʻtganini bilamiz. Barcha xalqlar oʻzlarining tarixiga egadir. Shu xalqlardir biri Gutiy xalqlaridir. Endi Gutiy qabilalarini joylashuviga keladigan boʻlsak,

Hozirgi Eron yassitogʻligining gʻarbida yashashgan. Gutiyalar (kutyalar, guteylar) — qadimgi yarim koʻchmanchi qabilalar (mil. av. III-II ming yillik). Mil. av. taxminan 2200 yilda Akkadni tor-mor keltirishgan. Mil. av. I-ming yillikda Mesopotamiya aholisi ulardan shimoli va sharqda yashayotgan xalqlarni Gutiyalar deb atashgan.

Gutiy xalqlarini turli manbalarda turlicha , turli xalqlarda turli shakllarda tilga olinadi.

Gutiy (kutiy yoki gutei, akkadcha kuti-im, gutebu-um; bobillik Gutu-um, Guti-u; yangi bobil guteu; ossuriya guti) — qadimda Zagros hududida yashagan, kelib chiqishi nomaʼlum boʻlgan xalq va uning chegaralaridan tashqarida (zamonaviy Eronning janubi-gʻarbiy qismida) Miloddan avvalgi XXII-asrda Eron Mesopotamiyaning katta qismini nazorat qilardi. Hind-Yevropa kelib chiqishi nazariyalari ilgari surildi (xususan, prototoxarlar bilan qarindoshlik gipotezasi koʻrib chiqildi)[1.2009. 87 bet]

Gutiy xalqlari tarixiga keladigan boʻlsak , Gutiyaliklar tarixiy sahnada miloddan avvalgi XXIII asr oxirida paydo boʻlgan. Bu vaqtga kelib, Gutiy qabilalari ancha muhim siyosiy hokimiyatga erishdilar va oʻsha paytda kuchli Akkad qirolligi joylashgan Janubiy Mesopotamiya hududiga bostirib kirishdi, bu mamlakatni vayron qildi.

Gutiyalarning hukmronligi Akkadning soʻnggi yillariga toʻgʻri keladi. Bu vaqt haqidagi maʼlumotlar juda kam, chunki gutiyalar deyarli hech qanday yozma manbalarni qoldirishmagan. Umuman olganda, bu siyosiy beqarorlik va madaniy turgʻunlik davri boʻlib koʻrinadi. Bu xalqning Mesopotamiya sivilizatsiyasiga taʼsirini aniqlash mumkin emas.

Gutiyalar Akkad podshohligidan tashqari, elam shohi Kutik-Inshushinak bilan ham harbiy harakatlar olib borgan va, koʻrinishidan, oxir-oqibat, Avan sulolasining Elam podshohligini magʻlub etgan.[2. 2010. 308-bet]

Gutian rahbarlari o'zlarini "shohlar" deb atashgan, ammo, ehtimol, ular jangchilarning qabila yig'ilishi tomonidan faqat bir muddatga (2 yildan 7 yilgacha) saylangan. Ularning davlatining markazi Arrafada joylashgan edi. Shohlar davlatni doimo itoatda tutib turishga harakat qilgan.

Gutianlarning hokimiyatini miloddan avvalgi 2109-yilda Uruk qiroli Utuhengal ag'dardi. Gutiyalarning oxirgi qiroli Tiriganni mag'lub etdi ("Qirollik ro'yxati" da u atigi qirq kun hukmronlik qilgani aytiladi), gutiyaliklarni Zagros tog'lariga quvib, "Shumer va Akkad shohligi" ni tikladi. Utuhengal o'z yozuvida gutiyaliklarni "xudolarga qo'lini ko'targan, Shumerning "begona mamlakatda hukmronlik qilish huquqidan mahrum bo'lgan, Shumeri adovatga to'ldirgan, xotinini yirtgan tog'larning chaqqon iloni" deb ataydi. xotini bo'lgan, farzandli bo'lgandan bolasini yirtib, va yurtga adovat va nifoqqa xiyonat qilgan kishidir" deb ataydi.[3.1970. 18-bet]

Gutiyalar Zagrosdan keyingi Mesopotamiya sulolalari va qirolliklariga tahdid qilishda davom etgan bo'lsalar ham, ular boshqa hech qachon bunday keng hududlarni nazorat qila olmadilar.

Miloddan avvalgi I-ming yillikda "Gutiy" atamasi ma'lum bir etnik guruh ma'nosini yo'qotdi va Bobilning shimoliy va sharqida yashovchi turli xalqlarga (urartiyaliklar, manaiylar va midiyalar) nisbatan qo'llanila boshlandi. Yahudiylarning an'alariga ko'ra, Ossuriya tomonidan sobiq Isroil shohligi hududiga ko'chirilgan samariyaliklar (shomronimlar) "kutii" ("kutim") deb ataladi.

Gutiy shohlarining ismlari va lingvistik matnlarda saqlanib qolgan bir nechta so'zlar gutian tili haqida bizga ma'lum. Ba'zi tadqiqotchilar ularni hind-Yevropaliklar (toxarlar bilan bog'liq) deb hisoblashgan, ammo ko'pchilik olimlar bu fikrga qo'shilmaganlar, chunki gut tilining izlari hind tiliga ham aloqasi yo'q. -Yevropa, semit yoki Mesopotamiya va qo'shni hududlarning har qanday ma'lum tillari bilan bog'liqlik jihati bor. XIX-asrda Jyul Oppert gutiyalarni gotlar bilan bir vaqtda aniqladigan, ammo bu ma'lumot tasdiqlanmagan.[4.2011. 246-286-bet]

Gutiy xalqlari hukmronlik sulolasiga keladigan bo'lsak, bu xalqlarning shohlari o'zlarining o'ziga xos siyosatini olib brogan. Miloddan avvalgi XXII-asrda hukmronlik qilgan Gutiy qabilalarining qirolik sulolasi.

Erridupizir (Enridavazir) - taxminan. Miloddan avvalgi 2230-2202 yillar

Imta - miloddan avvalgi 2202-2197 yillar. — 3 yoki 5 yil hukmronlik qilgan.

Inkeshush (Ingeshush I) - miloddan avvalgi 2197-2191 yillar. - 6 yil hukmronlik qildi.

Sarlagab - miloddan avvalgi 2191-2185 yillar - 6 yil hukmronlik qildi.

Shulme - miloddan avvalgi 2185-2179 yillar - 6 yil hukmronlik qildi.

Elulu-Mesh (Elulumesh) - miloddan avvalgi 2179-2173 yillar. - 6 yil hukmronlik qildi.

Inimabagesh - miloddan avvalgi 2173-2168 yillar. - 5 yil hukmronlik qildi.

Igeshaush (Igneshush II) - miloddan avvalgi 2168-2162 yillar. - 6 yil hukmronlik qildi.

Yarlagab - miloddan avvalgi 2162-2147 yillar. - 15 yil hukmronlik qildi.

Ibate - miloddan avvalgi 2147-2144 yillar. - 3 yil hukmronlik qildi.

Yarlangab (Yarlagan I) - miloddan avvalgi 2144-2141 yillar. - 3 yil hukmronlik qildi.

Kurum - miloddan avvalgi 2141-2140 yillar - 1 yil hukmronlik qildi.

Habilkin (Habilkin) - miloddan avvalgi 2140-2137 yillar. - 3 yil hukmronlik qildi.

Laerabum (Laxarab) - miloddan avvalgi 2137-2135 yillar. - 2 yil hukmronlik qildi.

Irarum - miloddan avvalgi 2135-2133 yillar - 2 yil hukmronlik qildi.

Ibranim - miloddan avvalgi 2133-2132 yillar. - 1 yil hukmronlik qildi.

Hablum - miloddan avvalgi 2132-2130 yillar. - 2 yil hukmronlik qildi.

Puzur-sin (Puzur-Suen) - miloddan avvalgi 2130-2123 yillar. - Xablunning o'g'li - 7 yil hukmronlik qildi.

Yarlaganda (Yarlagan II) - miloddan avvalgi 2123-2116 yillar. - 7 yil hukmronlik qildi.

Sium - miloddan avvalgi 2116-2109 yillar - 7 yil hukmronlik qildi.

Tirigan - miloddan avvalgi 2109-yil 40 kun hukmronlik qildi.[5.2004. 280-bet]

Ko'rishimiz mumkinki, juda ko'plab shohlar juda kam vaqt davomida hokimiyatini saqlab qola olgan. Buning sababi asosan, tashqi omillar bilan bog'liqdir. Gutiy xalqlari mustaqil bo'lishga harakat qilgan, ammo tashqi bosqinlar, urushlar va bu xalqlar o'rtasidagi ko'chishlar natijasida bu xalqning ko'plab joylarga ko'chib yurishiga sabab bo'ldi.

Endi gutiylar haqidagi boshqa manbalarga keladigan bo'lsak, asosan ingliz manbalarida shunday ma'lumot uchraydi: Gutium aholisi va Akkad imperiyasi o'rtasidagi ziddiyat miloddan avvalgi 3-ming yillikning oxirlarida imperiyaning qulashi bilan bog'liq. Keyinchalik Gutiyalar Janubiy Mesopotamiyani bosib oldi va Shumerning Gutiyalar sulolasini tashkil etdi. Shumer qirollari ro'yxatiga ko'ra, Gutiy Akkad imperiyasi qulaganidan keyin bir necha avlodlar davomida Shumerda hukmronlik qilgan. Gutiyalarning kelib chiqishi, moddiy madaniyati yoki tili haqida juda kam narsa ma'lum, chunki zamonaviy manbalarda ozgina ma'lumot berilgan va hech qanday artefakt aniqlanmagan. Gut tilida matn korpusi yo'qligi sababli, ba'zi bir to'g'ri nomlardan tashqari, uning boshqa tillarga o'xshashligini tekshirish mumkin emas. Gut qirollarining nomlari bu tilning mintaqadagi hech bir til, jumladan shumer, akkad, hurriy, xet va elam tillari bilan chambarchas bog'liq emasligini ko'rsatadi. Aksariyat olimlar Gutian qirollari nomlarini hind-yevropa tillari bilan bog'lash urinishini rad etadilar.[6.2000. 281-282-betlar]

Gutular Adabiyotining Lugal-Ann-Mundiga (miloddan avvalgi XXV-asrda) tegishli yozuvlarning Qadimgi Bobil nusxalaridan olingan matnlarda, uning imperiyasi o'lponini taqdim etgan xalqlar qatorida uchraydi. Bu yozuvlar shimolda Subartu, janubda Marxashe va Elam o'rtasida joylashgan.

Buyuk Sargon (miloddan avvalgi 2340 – 2284 yillarda hukmronlik qilgan) ham ularni o'ziga bo'ysunuvchi yerlar qatorida tilga olib, shimoldagi Lullubi, Armanum va Akkad o'rtasida sanab o'tadi. Bir qoyatosh rasmiga ko'ra, Akkadning 360 000 askaridan iborat Naram-Suen qo'shini gutiyaliklar tomonidan 90 000 kishi o'ldirilganiga qaramay, Gutiyalar shohi Gulaanni mag'lub etgan.[7.2014. 123-bet]

“Naram-Suen haqidagi gutiy afsonasi” dostonida Gutium Naram-Suen hukmronligi davrida (miloddan avvalgi 2254–2218 yillar) Lulubumlik Annubanini tomonidan bosib olingan yerlar

qatoriga kiradi. Akkad imperiyasi davrida gutiyaliklar asta-sekin kuchayib bordi va keyin Akkadning ilk sulolasi shahrida poytaxtga asos soldi. Oxir-oqibat gutiyaliklar Akkadni bosib oldilar va Qirollar ro'yxatida aytilishicha, ularning armiyasi ham miloddan avvalgi 2147-2050 yillarda Shumerning gegemonligi uchun Urukni bo'ysundirdi. Biroq, ko'rinib turibdiki, tez orada bir qator shahar-shtatlarda, xususan, Gudea, Lagashda yana avtonom hukmdorlar paydo bo'ldi.[

“Vaydner yilnomasi” (miloddan avvalgi 500-yillarda yozilgan) Gut qirollarini “madaniyatsiz va beadab “ qilib tasvirlaydi. Shoh Ur-Nammu hukmronligining 11-yilida “Gutiy vayron qilingan yil” qayd etilganligi haqida ma'lumot uchraydi. Biroq, shumer dostoniga ko'ra, Ur-Nammu o'z qo'shini tomonidan tashlab ketilganidan keyin gutiyaliklar bilan jangda vafot etgan.[8.1971. 444-bet]

Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra gutiy xalqlari Kurdlar etnogenezida ham muhim o'rin tutgan.[9.1928. 254-bet]

Shunday qilib Gutiy xalqlari ko'plab jang-jadallar ko'rdi va buning natijasida juda katta talafotlar ko'rdi. Bu Gutiy xalqlarining ko'chib yurishiga sabab bo'ldi. Ko'plab xalqlar tomonidan talanishi va bosib olinishiga qaramasdan o'z tarixini saqlab qola oldi.

Foydalanolgan adabiyotlar ro'yxati

1. Rajabov.R “Qadimgi dunyo tarixi” T-2009 87-bet
2. "Shumer qirollari ro'yxati" 308-qator. ETCSL. 2010-yil
3. Parpola, S. "Yangi-Assuriya toponimlari", (AOAT 6). 1970 yil 18-bet
4. Oppenxaym, A. Leo, "VIII. Ossuriya va Bobil tarixiy matnlari", Qadimgi Yaqin Sharq: Matnlar va rasmlar antologiyasi, Jeyms B. Pritchard tomonidan tahrirlangan, Princeton: Princeton University Press, 246-286-betlar, 2011 yil
5. Brayant, Edvin; Patton, Laurie L. (2004). Hind-Aryan mojarosi 280-bet
6. Mallori, J.P.; Mayr, Viktor H. (2000). Tarim mumiyolari. London: Temza va Gudson. 281–282-betlar
7. Osborn, Jeyms F. (2014). Arxeologiyada monumentallikka yaqinlashish. SUNY matbuoti. 123-bet
8. Edvards, I. E. S.; Gadd, C.J.; Hammond, N. G. L. (1971). Kembrijning qadimiy tarixi. Kembrij universiteti matbuoti. 444-bet
9. "Sharkalisharri uchun yil nomlari"(1928). Kaliforniya universiteti Los-Anjeles.
10. Shumer shohlari ro'yxati (PDF). 254-bet